

ارزیابی نقش عوامل فضایی فقر شهری و پهنه‌بندی در راستای اقدامات پدافند غیرعامل (نمونه‌ی مورد مطالعه‌ی کلان‌شهر تهران)

جواد وکیلی^۱ و آزاده اربابی سبزواری^{۲*}

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران.
۲- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران.

دریافت دست‌نوشته: ۱۳۹۹/۱۱/۱۴ پذیرش دست‌نوشته: ۱۴۰۰/۰۱/۲۵

واژگان کلیدی	چکیده
فقر شهری	ایران از جمله کشورهای در حال توسعه است که در دهه‌های گذشته با افزایش نرخ شهرنشینی و گسترش فقر شهری، نواحی فقیر شهری در آن افزایش یافته است؛ به طوری که در حال حاضر برنامه‌ریزی برای اسکان کم‌درآمدها و سامان‌دهی محله‌های فرودست شهری، به‌ویژه در کلان‌شهرها و مناطق پیرامون آن‌ها، از مسائل مهم توسعه شهری در کشور است. هدف این پژوهش بررسی عوامل فضایی و تأثیر آن بر پهنه‌بندی کاربردی برای پدافند غیرعامل در مناطق کلان‌شهر تهران است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، جزء پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش، مطلوبیت فقر شهری در قالب دو شاخص فقر کالبدی و فقر پدافند غیرعامل، با استفاده از آزمون T تک‌نمونه‌ای بررسی شده است. الویت‌بندی شاخص‌های پژوهش با استفاده از مدل تصمیم‌گیری شبکه‌ای ANP انجام شده است. برای نمایش و ارزیابی فضایی فقر شهری در سطح مناطق نیز از نرم‌افزار ARC GIS استفاده شده است. نتیجه‌ی نهایی حاکی از آن است که وضعیت شاخص فقر کالبدی و فقر پدافند غیرعامل در مقایسه با متوسط جامعه وضعیت نامطلوبی دارد و از نظر شاخص فضایی فقر که بیش‌ترین امتیاز را در مقایسات زوجی معیارها نیز به‌دست آورده بود، منطقه‌ی ۱ شهرداری شهر تهران (بالترین رتبه) و پس از آن منطقه‌ی ۲ و منطقه‌ی ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر پدافندی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (پایین‌ترین رتبه)، ۱۷ و ۱۹ می‌باشند.

۱- پیش‌گفتار

مرکزگرا، جدایی‌گزینی‌های مسکونی و اجتماعی، توزیع نامتعادل خدمات و امکانات مواجه شده، و تاکنون نیز قادر به پی‌ریزی برنامه‌های مؤثر و کنترل مشکلات موجود نبوده و در واقع، با نوعی محرومیت و نرخ بالای فقر روبه‌رو شده‌اند؛ (زندى، ۱۳۹۹).

فقر، یک مفهوم متنوع، پویا و نسبی است و به شدت با پایداری جوامع انسانی، محیط‌های طبیعی و منابع مرتبط است؛ (Li et al, 2009) فقر فقط به نیازهای مادی تبدیل می‌شود، و توسعه‌ی توانایی‌ها و استفاده از فرصت‌ها برای بهبود رفاه فرد را نیز محدود می‌کند؛ (Jorge Mara- Rivera, Fernando, 2021) فقر به عنوان یکی از معضلات

از سال ۲۰۰۸ نیمی از جمعیت دنیا در مناطق شهری زندگی می‌کنند. یکی از جنبه‌های مهم این تغییرات، افزایش جمعیت فقیر شهری است که بخش زیادی از آنها در کشورهای در حال توسعه ساکن هستند. با گسترش این پدیده، ما با فرایند "شهری شدن فقر" روبه‌رو هستیم؛ (پورترکارونی، ۱۳۹۹). رشد شتابان شهرنشینی و ظهور شهرها، پیامدهای متفاوتی را به دنبال داشته و با آسیب‌های متعددی همراه شده است؛ به طوری که بیش‌تر شهرهای کشورهای در حال توسعه با وظیفه مدیریت نرخ بی‌سابقه رشد جمعیت، مهاجرت‌های

با توجه به این که بحث اقتصاد مقاومتی نیز به نوعی پدافند غیرعامل محسوب می‌شود، می‌توان گفت که اگر اقتصاد، پیش از اعمال تحریم‌ها، مقاومتی و سامان دهی، و آماده‌ی مقابله با شرایط سخت و بحرانی شود، میزان آسیب‌پذیری در مقاطع حساس کاهش پیدا می‌کند. از سویی مقیاس و عمق فقر شهری در اکثر ملت‌های کم‌درآمد، بسیاری از کشورهای با درآمد متوسط و در سطح جهانی نادیده گرفته می‌شود. ما اعتقاد داریم که این بازتاب، نمایش نادرست و دست‌کم گرفته شده قابل توجهی از فقر شهری است و به دلیل روش‌های بسیار باریکی است که در آن فقر معمولاً تصور، تعریف و اندازه‌گیری می‌شود. این امر همچنین نشان‌دهنده‌ی عدم علاقه‌ی دولت‌ها و آژانس‌های بین‌المللی به منظور درک فقر شهری و محرومیت‌های بسیاری است که باعث یا مؤثر است (Diana Mitlin & David Satterthwaite, 2013).

دیگر، در شرایط بحران اقتصادی کنونی و اعمال انواع تحریم‌های اقتصادی علیه کشور ایران، داشتن یک ساختار برنامه‌ریزی‌شده و نیز ایجاد سدی محکم به عنوان پدافند غیرعامل اقتصادی در برابر دشمنان نظام جمهوری اسلامی ایران بسیار ضروری و مهم می‌نماید که می‌تواند تهدیدات دشمن را منفعّل و زمینه‌ساز توسعه‌ی اقتصادی بیش از پیش را برای کشور رقم بزند. پدافند غیرعامل به عنوان سنگر نخست مبارزه با تهدیدهای نرم و به مفهوم آمادگی کامل سرمایه‌های زیرساختی هر کشور در برابر هر نقصان و عامل تحریک است که بایستی به صورت پرتنگ در سطوح مدیریت‌ها به آن پرداخته شود. در قرن حاضر که نوع تهدیدات علیه کشورها از خیزش جنگی و نظامی به عرصه‌ی نرم فرهنگی، سلامت، اجتماعی و زیستی منتقل شده، جبهه‌ی مقاومت قوی در عرصه‌ی پدافند غیرعامل به عنوان ضرورت مهم مطرح است و باید در سطوح مختلف نهادینه شود و مردم و مسئولان به ارکان آن حساس شوند. با توجه به موارد مذکور، بررسی وضعیت محلات شهر تهران با توجه به شاخص‌های کالبدی (استحکام بنا، متوسط مساحت، دسترسی‌ها و اماکن آموزشی) و شاخص‌های پدافند غیرعامل (نوع شبکه معابر، میزان وقوع جرائم در مناطق خاص، مخاطرات طبیعی و مخاطرات انسان‌ساخت) در رابطه با سنجش وضعیت فقر در راستای اقدامات پدافند غیرعامل ضروری به نظر می‌رسد. این عوامل باید در سطح مناطق

اجتماعی- اقتصادی، مانع رشد جوامع و توسعه‌ی پایدار می‌شود. از این رو، کاهش فقر یکی از اهداف کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید. لازمه‌ی اجرای سیاست‌های کاهش فقر، شناخت فقر و عوامل مؤثر بر آن است. (غضنفری اقدم، ۱۳۹۸) پدافند غیرعامل مجموعه اقداماتی است که قبل از بروز خطر انجام می‌گیرد و در هنگام اتفاق هرگونه تهدید طبیعی و غیرطبیعی موجب کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی، ساختمان‌ها، تأسیسات، تجهیزات، اسناد و شریان‌های حیاتی یک کشور می‌شود؛ (اسدزاده، ۱۳۹۵).

امروزه که سیاست پهنه‌بندی و شناسایی فضایی فقر شهری بیش از فرآیند مدیریت مالی و ریسک و تزریق سرمایه به اقشار فقیر و کم‌درآمد است، می‌توان برنامه‌ریزی و کشف عوامل فقر را در دفاع غیرعامل یکی از محورهای پدافند غیرعامل در کشور دانست؛ زیرا عدم کنترل آن می‌تواند منجر به خسارت‌های شدید، وقوع جرم، بزهکاری و موارد غیر قابل جبران برای شهرها محسوب شود. شهر تهران حدود ۱۱ درصد و به طور کلی مجموعه شهری تهران را در نظر بگیریم، ۱۹ درصد از جمعیت کشور را در بر دارد؛ ولی واقعیت این است که شهر تهران حدود ۲۰ درصد و مجموعه شهری تهران ۲۵ درصد از جی‌دی‌پی کشور را تولید می‌کند. بهره‌وری سرانه‌ی هر فرد در شهر تهران به طور نسبی در مقایسه با همه‌ی مناطق کشور خیلی بیش‌تر است؛ چرا که تهران یک هاب بزرگ برای توزیع فرصت‌ها، سرمایه و جذب مازاد سرمایه و مازاد سرمایه‌ی انسانی در کل کشور است و یکی از دلایل تشدید آن افزایش نرخ‌های تورم است که چند دهه است رفتار نرخ‌های تورم دو رقمی است؛ ولی در یک دوره‌ی نسبتاً طولانی در ۴ یا ۵ دهه‌ی گذشته نرخ تورم مسکن بالاتر از نرخ تورم عمومی بوده است. کلان‌شهر تهران امروزه به عنوان اولین شهر پرجمعیت کشور ایران می‌باشد که دچار شهرنشینی و شهرگرایی سریع شده است و این خود باعث کمبود خدمات و دسترسی امکانات به شهروندان بوده و نمود عینی فقر در مناطق کلان‌شهر تهران شده است. یکی از دغدغه‌های امروز کشور ما، به طور اخص در کلان‌شهر تهران، بحث پدافند غیرعامل است که بایستی با تعمق و تفکر بیش‌تری مورد بحث و گفتگو قرار گیرد. پدافند غیرعامل، ارتباط ویژه‌ای با مقوله‌ی اقتصاد و قرار گرفتن کشور در مسیر توسعه و رسیدن به شکوفایی اقتصادی دارد.

خیر، پرداخته است. جدا کردن توسعه‌ی مالی به چهار دسته و استفاده از داده‌های جدید در دسترس در این مقاله مشخص می‌کند که هم عمق مالی و هم دسترسی فیزیکی بیش‌تر در کاهش نسبت افراد زیر خط فقر مفید است. با استفاده از روش‌های جایگزین بی‌ثباتی مالی، نتایج نیز یافته‌های موجود را به چالش می‌کشد؛ چرا که این رویکرد احتمال دارد بروز فقر را افزایش دهد.

James Hansen (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با موضوع "مدیریت ریسک‌پذیری و کاهش فقر روستایی" با بررسی نوع آب و هوا برای کشاورزان خرده‌مالک و دامداران، به‌ویژه در مناطق دیم، مجموعه‌ای از ریسک مربوط به آب و هوا را به میزان و تداوم فقر روستایی در این محیط‌ها کشف می‌نماید. با بررسی دوره‌های ده ساله مبنی بر این‌که مجموعه‌ی فناوری‌های تولید و گزینه‌های سازمانی برای مدیریت ریسک می‌توانند تولید و درآمد را تثبیت کنند. جذب فن‌آوری‌ها و روش‌های بهبودیافته، بهبود رفاه کشاورزان و کمک به آن‌ها را ارزیابی می‌نماید و به این نتیجه می‌رسند که مداخلات نهادی مانند بیمه مبتنی بر شاخص و حمایت اجتماعی از طریق شبکه‌های ایمنی سازگار، نقشی مکمل در زمینه‌ی امکان کنترل کشاورزان، غلبه بر موانع مرتبط با ریسک در برابر استفاده از فن‌آوری‌ها و روش‌های بهبودیافته و محافظت از دارایی‌های آن‌ها در برابر تأثیرات رویدادهای شدید آب و هوایی دارند.

۲-۱-۲- پژوهش‌های داخلی

رضایی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی و ارزیابی گستره‌های فضایی فقر شهری در شهر یزد» با شناخت دقیق‌تر وضعیت تبلور فضایی فقر در محلات شهر یزد، از نظر هدف رویکردی کاربردی توسعه‌ای را در پیش گرفته است و از نظر روش توصیفی تحلیلی به شمار می‌رود که پس از تشریح مفهوم فقر و فقر شهری با روش کتابخانه‌ای، به کمک داده‌های بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵ با محاسبه‌ی ۱۵ شاخص در قالب سه متغیر عمده‌ی اقتصادی، اجتماعی و کالبدی، به شناخت و تحلیل توزیع فضایی فقر در محلات شهر یزد اقدام کرده است. نتایج حاصل نشان می‌دهد که شهر یزد خیلی فقیر، ۱۹٫۵ درصد فقیر، ۲۶٫۸ درصد متوسط،

تهران مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس پهنه‌بندی فضایی فقر به صورت دقیق برای نیل به اهداف پدافند غیرعامل انجام شود. به طور کلی، هدف این پژوهش، ارزیابی نقش عوامل فضایی فقر شهری و پهنه‌بندی مناطق در راستای اقدامات پدافند غیرعامل در مناطق شهر تهران می‌باشد. بنابراین سؤالات این پژوهش این‌گونه تبیین می‌شود که:

۱. وضعیت شاخص فقر کالبدی و فقر پدافند غیرعامل در مقایسه با متوسط جامعه چگونه است؟
۲. کدامیک از مناطق ۲۲گانه شهر تهران درمورد شاخص‌های فضایی فقر و پدافند غیرعامل اهمیت بیش‌تری دارد؟ که در ادامه به بررسی فرضیه‌های ارائه‌شده می‌پردازیم:
۱. وضعیت شاخص فقر کالبدی و فقر پدافند غیرعامل در مقایسه با متوسط جامعه وضعیت نامطلوبی دارند.
۲. در بین مناطق ۲۲گانه شهر تهران، مناطق شمالی از نظر فقر کالبدی بالاترین رتبه و مناطق جنوبی از لحاظ پدافند غیرعامل پایین‌ترین رتبه را دارند.

۲- مبانی نظری پژوهش

۲-۱- پیشینه‌ی پژوهش

۲-۱-۱- پژوهش‌های خارجی

Amar (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با موضوع "باورهای کودکان در مورد ارتباطات فقر با طبقه‌بندی اجتماعی" به بررسی این نکته است که آیا طبقه‌بندی اجتماعی فقر در کودکی بر اساس باورهای ماهیت‌گرایی است یا خیر، پرداخته است. مطالعه شامل ۲۱ کودک در سنین ۵ تا ۷ سال با پیش‌زمینه‌ی اجتماعی - اقتصادی مختلف است که در شهر بارانکوئیلای کلمبیا زندگی می‌کنند. به گفته‌ی کودکان، دلیل این طبقه اجتماعی، خارجی است و نه به دلایل ماهیت‌گرایی. تفاوت قابل توجهی در رابطه با سن، جنسیت و پایگاه اجتماعی - اقتصادی مشاهده نگردید بجز در ظرفیت پاسخ‌دهندگان برای خود طبقه‌بندی پایگاه اجتماعی. نتایج نشان می‌دهد که رفتار اجتماعی اغلب در حوزه‌ی هشیاری (و نه همیشه واکنشی) قرار داده می‌شود. *Johan Rewilak* (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با موضوع "نقش پیشرفت مالی در کاهش فقر در شهرها" به بررسی این‌که آیا توسعه‌ی مالی به کاهش فقر منجر می‌شود یا

می‌باشد، می‌پردازد. از طرفی، در حال حاضر در شرایطی زندگی می‌کنیم که غرب در محور اقتصاد با ما دشمنی دارد؛ پس نیازمند اقتصاد مقاومتی به عنوان بهترین گزینه پدافند غیرعامل اقتصادی هستیم.

نیک‌پور (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل فضایی فقر شهری با روش تحلیل عاملی؛ نمونه‌ی مطالعه: قائمشهر" به تحلیل پراکنش فضایی شاخص‌ها و نماگرهای فقر شهری در قائمشهر پرداخته است. روش این تحقیق بر اساس هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. برای بی‌مقیاس‌سازی شاخص‌ها از روش فازی و برای سنجش وضعیت فقر از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. محاسبه‌ی شاخص‌های فقر با کمک نرم‌افزار *Excel* و تحلیل عاملی با کمک نرم‌افزار *Spss* صورت گرفته است. برای انجام تحلیل فضایی، روش‌های لکه‌های داغ و خودهمبستگی فضایی موران در محیط نرم‌افزار *Gis* به کار رفته است. نتایج نشان می‌دهد فقر در قائمشهر الگوی توزیع خوشه‌ای و خودهمبستگی فضایی دارد. بیش‌ترین لکه‌های داغ در نواحی بیرونی و حاشیه‌ای شهر و بیش‌ترین لکه‌های سرد در نواحی مرکزی، شرقی و همچنین قسمت‌هایی از جنوب غربی شهر دیده می‌شود. براساس یافته‌ها ۴۶٫۷ درصد مساحت و ۳۵٫۱ درصد جمعیت قائمشهر در پهنه‌ی فقیر و بسیار فقیر قرار دارند. براساس نتایج، قسمت‌های مرکزی شهر را بلوک‌های بسیار مرفه و مرفه دربرمی‌گیرد و قسمت‌های بیرونی و حاشیه‌ای با بلوک‌های فقیر و بسیار فقیر احاطه شده است که این امر شکاف جغرافیایی چشمگیری را در سطح قائمشهر نشان می‌دهد.

پورترکارونی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با موضوع «فقر شهری در ایران؛ فراتحلیل و یک مرور نظام‌مند» با روش فراتحلیل و مرور نظام‌مند به بررسی آثار فقر شهری محققان ایرانی پرداخته است. یافته‌ها نشان داد که بیش‌ترین تحقیقات در حوزه‌ی فقر شهری مربوط به رشته اقتصاد است. از منظر روش‌شناسی، پارادایم کمی، پارادایم غالب است و فقر شهری در ایران بیش‌تر از دریاچه‌ی آمار و اعداد، نقشه و جدول بررسی شده است و چندان جایی برای صداها، روایت‌ها، تجارب زیسته و بازنمایی فرآیند فقر توسط فقرای شهری وجود ندارد. همچنین نتایج دیگر نشان داد استان‌هایی که نرخ فقر شهری بالایی دارند تحقیقات

۳۶۶ درصد مرفه هستند و فقط ۴٫۹ درصد در سطح خیلی مرفه قرار دارند.

حیدری سورشجانی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیرات فقر شهری بر ساختار فضایی-کالبدی بافت قدیمی شهرها، مطالعه‌ی موردی: محلات سلطان میراحمد و درب اصفهان شهر کاشان» به بررسی مهم‌ترین ابعاد فقر شهری محلات قدیمی سلطان میراحمد و درب اصفهان در شهر کاشان پرداخته و تأثیرات این عوامل را بر وضعیت کالبدی و فضایی محلات ارزیابی می‌کند. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است و ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق ساخته می‌باشد. جهت تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از پرسش‌نامه از روش‌های مدل‌یابی معادلات ساختاری (*SEM*) با استفاده از نرم‌افزار *Amos* و همچنین روش کای اسکوئر (خی دو) از طریق نرم‌افزار *SPSS* و برای به دست آوردن نقشه‌های مورد نیاز از نرم‌افزار *ArcGIS* استفاده شده است. در نهایت تأثیرات زیرشاخص‌های اقتصادی بر زیرشاخص‌های کالبدی با استفاده از الگوی معادلات ساختاری (*SEM*) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت، که نتایج نشان می‌دهد افت شاخص‌های اقتصادی باعث افزایش نارسایی کالبدی در سطح محلات می‌شود. همچنین بر اساس مدل کای اسکوئر که علت سکونت ساکنان در کنار یک‌دیگر مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد؛ که اطلاعات به دست آمده نشان می‌دهد علت اصلی سکونت ساکنین در انتخاب این محله برای سکونت، هم‌سطح بودن با سایر همسایگان از نظر مالی و اقتصادی می‌باشد.

اباذری و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان «تبیین نقش پدافند غیرعامل در راستای فقر و محرومیت‌زدایی و تحقق شعار اقتصاد مقاومتی» به این‌که بحث اقتصاد مقاومتی نیز به نوعی پدافند غیرعامل محسوب می‌شود پرداخته و بیان می‌دارد اگر اقتصاد پیش از نفوذ دشمن و اعمال تحریم‌ها، مقاومتی و سامان‌دهی و آماده‌ی مقابله با شرایط سخت و بحرانی شود، میزان آسیب‌پذیری در مقاطع حساس کاهش پیدا می‌کند. لذا این پژوهش نیز بر اساس روشی تحلیلی - توصیفی با استفاده از منابع موجود در این زمینه در راستای بررسی مبارزه با فقر و محرومیت‌زدایی بر اساس پدافند غیرعامل از جهات مختلف

معتقدند لویی‌س با مطرح کردن مفهوم فرهنگ فقر، ذهن عموم را از توجه به عوامل ساختاری فقر، منحرف کرده است. (Curley, ۲۰۰۵)

تعریف از فقر شهری، به عنوان مفهومی فراگیر برای تمام شرایط و ثابت برای طول زمان غیرممکن است؛ زیرا فقر مفهومی نسبی است که با شرایط زمانی و مکانی قابل تعریف است. با وجود این، فقر انسانی نبود توانایی آن‌ها برای غلبه بر بی‌سوادی، گرسنگی، کاهش عمر و امید به زندگی، نبود بهداشت و نبود امکان جلوگیری از شیوع بیماری‌های قابل علاج تعریف شده است که سنج‌های غیرمستقیم آن عبارتند از: نبود امکان دسترسی به کالاهای خدمات و زیرساخت‌ها، سوخت، بهداشت، آموزش، ارتباطات و آب آشامیدنی مورد نیاز جهت افزایش توانایی‌های انسانی است؛ (Mehtab, 1999:4). فقر در مفهوم کلی، از طریق توجه به شاخص‌های آن در حوزه‌های اصلی مثل درآمد و هزینه، توزیع سرمایه و درآمد، دارایی‌ها و قابلیت و توانایی مصرف، نیازهای اساسی از جمله بهداشت آموزش و خدمات اجتماعی، خدمات پایه از قبیل شبکه‌ی آب سالم، توزیع برق و سایر خدمات زیربنایی، خدمات درمانی و امنیت زندگی و دارایی‌ها، استاندارد زندگی در مقایسه با چشم‌داشت‌ها و انتظارات، پذیرش و احترام از سوی جامعه، حق انتخاب و دستیابی به فرصت‌ها برای زندگی فردی و خانوادگی، درک و پاسخ به خواسته‌ها و صداهای مردم و تأمین نیازهای معنوی و غیرمادی (Jitsuchon, 2001). رویکردهای اساسی فقر را می‌توان به شرح ذیل دسته‌بندی نمود:

الف) رویکرد فقر در آمدی

این رویکرد تک‌ساختی و تک‌بعدی است و فقط بر حسب در آمد یا مصرف اندازه‌گیری می‌شود. رویکرد غالب در ایران در محاسبه‌ی فقر این رویکرد است. در این رویکرد دستیابی به سطح درآمدی معین، دسترسی به خدمات و کالاهای مورد نیاز را تضمین می‌کند. در این رویکرد، فرض اساسی این است که افراد نیازهای خود را از بازارهای کالا و خدمات تأمین می‌کنند. پرداخت انتقالی از سوی دولت برای کسانی است که به دلایلی نمی‌توانند نیازهای خود را از منابع ذکر شده تأمین کنند. (فکوهی، ۱۳۸۵)

بسیار کم‌تری در این حوزه دارند. و نیز تحقیقات فقر شهری در ایران از چشم‌اندازهای بستری/ ساختاری به این موضوع نگرین‌کنند و چندان رویکردهای عاملیت/ مقاومت و کنش/ صدا در این تحقیقات جایی ندارند و یافته‌ی مهم دیگر، کمبود تحقیقات فقرپژوهی در میان کودکان، زنان، معلولین و گروه‌های قومی کاملاً مشهود است.

۲-۲- تعاریف و مفاهیم

۱-۲-۲- فقر

در جامعه‌شناسی فقر را معمولاً «برآورده نشدن نیازهای اساسی بشر به حد کفایت» تعریف کرده‌اند. زیرا فقر یک پدیده‌ی پیچیده‌ی اقتصادی است که ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تاریخی دارد. در رویکرد سنتی، فقر به عنوان پایین بودن سطح درآمد تعریف می‌گردد و فقر را با مطالعات درآمد افراد مرتبط می‌دانستند. پارتو جزو اولین کسانی بود که یک مدل توزیع درآمد را برای محاسبه‌ی فقر مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. یکی از تعریف‌های کلاسیک، فقر را "ناتوانی در دستیابی به استاندارد حداقل زندگی" می‌داند و آن را با محاسبه‌ی نیازهای مصرفی پایه یا درآمد لازم برای تأمین نیازها می‌سنجد؛ (گرینز پان، ۱۳۸۲). فقر پدیده‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که از نبود حداقل نیاز انسانی یا ناتوانی در تأمین آن ناشی می‌شود. فقر حاصل نابرابری زیاد اجتماعی است؛ این نابرابری‌ها به نابرابری فضایی می‌انجامد. از نظر بانک توسعه‌ی آسیا، فقر، محرومیت از دارایی‌ها و فرصت‌هایی است که هر فرد، مستحق آن‌ها می‌باشد. مقیاس و عمق فقر شهری در اکثر ملت‌های کم‌درآمد، بسیاری از کشورهای با درآمد متوسط و در سطح جهانی نادیده گرفته می‌شود (Diana Mitlin & David Satterthwaite).

نظریه‌ی فرهنگ فقر اسکار لویی‌سه است که در دهه ۱۹۶۰، انفجاری را در زمینه‌ی مطالعات فقر شهری به وجود آورد. وی بیان کرد که فقدان فرصت اقتصادی، باعث به وجود آمدن معایب ساختاری می‌شود که به تغییراتی در فرهنگ اجتماع منجر می‌گردد. این تغییرات، واکنش‌هایی فرهنگی به دنبال دارد که از طریق وراثت و نسل، درونی می‌گردد و به آینده انتقال می‌یابد. این نظریه، توسط افرادی مانند ویلسون، مورد انتقاد جدی قرار گرفت. منتقدان

ب) رویکرد فقر قابلیت

این رویکرد، فقر را بر اساس شاخص‌های انسانی و اجتماعی ارزیابی می‌کند. توجه اصلی در این رویکرد معطوف به ارتقاء ظرفیت‌های انسانی و کسب توانایی‌های اداری یک زندگی شرافتمندانه است. از این رو، علاوه بر تأکید بر دسترسی به تغذیه‌ی کافی و مسکن مناسب، توانایی دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و حفظ عزت‌نفس مورد توجه است. در این رویکرد تأمین قابلیت‌های اساسی نه تنها هدف است، بلکه وسیله‌ای است برای تأمین سایر نیازهای زندگی. ضروریات زندگی علاوه بر کالاهای مادی، شامل آزادی سیاسی، امنیت فردی و مشارکت در حیات اجتماعی نیز می‌شود؛ (طالبی، ۱۳۸۸).

ج) رویکرد طرد اجتماعی

مفاهیم و تحلیل‌های طرد اجتماعی بر این فرض اساسی استوار است که رفاه اجتماعی و اقتصادی، قوام‌بخش و تشکیل‌دهنده‌ی حقوق مردم است. طرد اجتماعی مفهومی است که در چارچوب‌هایی توسعه و تکامل یافته است که در آن حقوق اساسی حیات تأمین می‌شود و در آن، گرسنگی، بیماری‌های واگیردار و مرگ‌ومیر کودکان محدود شده است. این رویکرد، در بستر شهرنشینی پُرشتاب، با تضعیف روابط خانوادگی و به موازات آن تقویت کار به عنوان بردار اصلی ارتباط اجتماعی و هویت اجتماعی و نیز وسیله‌ی اصلی دسترسی به ابزار حیات و بقای توسعه‌یافته است. (راغفر، ۱۳۸۵)

۲-۲-۲- پدافند

پیرو تأکیدات مقام معظم رهبری مبنی بر توجه دستگاه‌های مختلف اجرایی به موضوع پدافند غیرعامل، چند سالی است که همه‌ی وزارتخانه‌ها این امر را مورد عنایت قرار داده‌اند و ضمن تشکیل کمیته‌هایی، سعی در انطباق کلیه‌ی تصمیمات و اقدامات اجرایی خود با اصول و مبانی پدافند غیرعامل و اختصاص اعتبارات مشخص برای اعمال موازین آن در همه‌ی طرح‌های خود نموده‌اند. از نظر واژه‌شناسی، واژه‌ی پدافند از دو جزء «پد» و «آفند» تشکیل شده است. در فرهنگ و ادب پارسی «پاد» یا «پد» پیشوندی است که به معنای «ضد، متضاد، پی و دنبال» بوده و هرگاه قبل از واژه‌ای قرار گیرد، معنای آن را معکوس می‌نماید. واژه‌ی آفند نیز به مفهوم

«جنگ، جدال، پیکار و دشمنی است؛ (دهخدا، ۱۳۵۱). پدافند در مفهوم کلی، دفع، خنثی کردن و یا کاهش تأثیر اقدامات آفندی دشمن و ممانعت از دستیابی به اهداف خودی است. پدافند به دو بخش تقسیم می‌شود: ۱) پدافند عامل ۲) پدافند غیرعامل.

پدافند عامل (Active Defense)

پدافند غیرعامل به فرموده‌ی مقام معظم رهبری عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می‌گردد و به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که مستلزم به‌کارگیری جنگ‌افزار نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد. اصول پدافند غیرعامل عبارتند از:

مکان‌یابی، استتار، اختفا، پوشش، پراکندگی، فریب، تفرقه و جداسازی، مقاوم‌سازی و استحکامات، و اعلام خبر می‌باشد. مکان‌یابی، انتخاب بهترین و مطلوب‌ترین نقطه و محل استقرار است به طوری که پنهان و مخفی نمودن نیروی انسانی، وسایل و تجهیزات و فعالیت‌ها را به بهترین وجه امکان‌پذیر سازد. بنابراین، اگر مکان‌یابی به خوبی انجام شود، به‌کارگیری و استفاده از وسایل و ابزار مصنوعی جهت استتار و اختفا ضرورتی پیدا نمی‌کند و یا این ضرورت به حداقل ممکن تقلیل خواهد یافت؛ (اسکندری، ۱۳۹۰). هدف از این پژوهش بررسی فضایی توزیع فقر و پهنه‌بندی است که یکی از اصول مکان‌یابی می‌باشد که بتوان در مواقع ضروری و حساس اقدام بهینه انجام داد.

۳- روش‌شناسی پژوهش

اساس تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی و پیمایشی است. از آن‌جا که نتایج تحقیق می‌تواند در حل مشکلات فضایی فقر شهری و پهنه‌بندی در راستای پدافند غیرعامل در کلان‌شهر تهران کاربردی و همچنین از آن‌جا که نتایج تحقیق به توصیف شرایط و جامعه

تهران	
دسته‌بندی معیارها	زیرمعیارها
کالبدی	استحکام بنا
	متوسط مساحت
	دسترسی‌ها
	اماکن آموزشی
پدافند غیرعامل	نوع شبکه‌ی معابر
	میزان وقوع جرایم در مناطق خاص
	مخاطرات محیطی
	مخاطرات انسان‌ساخت

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

۴- محدوده‌ی مورد مطالعه:

شهر تهران در ۵۱ درجه و ۶ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۸ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۱ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است و ارتفاع آن از سطح آب‌های آزاد بین ۱۸۰۰ متر در شمال تا ۱۲۰۰ متر در مرکز و ۱۰۵۰ متر در جنوب متغیر است. تهران در بین دو وادی کوه و کویر و در دامنه‌های جنوبی رشته‌کوه البرز گسترده شده است. نمای شهر در نقاط مختلف بر اساس عوامل جغرافیایی، اقتصادی، فرهنگی و تاریخی متفاوت است. در شمال شهر که به کوه‌ها نزدیک‌تر است معمولاً خیابان‌ها و کوچه‌ها شیب‌دارتر و در جنوب شهر هموارتر است. همچنین در جنوب شهر ساختمان‌های بلندمرتبه کم‌تر و در شمال شهر بیش‌تر است. ساختمان‌های اداری و دولتی نیز عمدتاً در مرکز شهر قرار دارند. از طرف دیگر، در مناطقی که تاریخ ساخت آن‌ها جدیدتر است مانند منطقه‌ی ۲، منطقه‌ی ۵ و منطقه‌ی ۲۲ که همگی در غرب و شمال غرب شهر قرار دارند، با توجه به پیروی از آیین‌نامه‌های جدیدتر، اصول شهرسازی در آن‌ها بیش‌تر رعایت شده است. در این مناطق معمولاً عرض خیابان‌ها و کوچه‌ها، سرانه‌ی پارکینگ و سرانه‌ی فضای سبز از سایر مناطق شهر بیش‌تر است. برعکس در مناطقی که ساخت آن‌ها زودتر صورت گرفته است مانند منطقه‌ی ۱۲ و منطقه‌ی ۲۰ معمولاً بناهای تاریخی و

مورد مطالعه می‌پردازد در دسته‌ی تحقیقات توصیفی قرار می‌گیرد و جزء تحقیقات پیمایشی محسوب می‌شود.

در مطالعه‌ی حاضر برای گردآوری داده‌های تحقیق در بخش تعاریف و ادبیات نظری تحقیق از کتاب‌ها، مقالات، مجلات و... استفاده شده است و برای گردآوری داده‌های میدانی از نقشه‌های موجود و همچنین توزیع پرسش‌نامه محقق ساخته، استفاده شده است. در این پژوهش، به تناسب کاربرد از تحلیل اولویت مکانی پهنه‌ها از تاپسیس و همچنین نرم‌افزار *Super Decision* به منظور وزن‌دهی لایه‌ها و مدل *fuzzy topsis* جهت تصمیم‌گیری چند شاخصه استفاده شده است. روش *(ANP)* در طرح حاضر برای وزن‌دهی و اعمال ضرایب اهمیت معیارها در جهت پهنه‌بندی فضایی فقر شهر تهران در محیط *Arc GIS* مورد استفاده قرار گرفته شده است. و به هر یک از لایه‌های مربوط به معیارها اعمال شده و همراه با آن تلفیق لایه‌ها نیز صورت گرفته است. سپس نقشه‌ی نهایی به صورت رستری در سیستم اطلاعات جغرافیایی حاصل گردیده است. تعامل‌ها و بازخورهای بین معیارها نیز به صورت دوطرفه است. ارزش‌یابی در مقایسه‌های زوجی به صورت ۱ تا ۹ (اعداد فرد) بر حسب برتری یک معیار بر معیار دیگر می‌باشد.

معیارهای مورد تحلیل از ابزار پرسش‌نامه و با استفاده از مدل کوکران به تعداد ۲۸۵ کارشناس که در ادارات مسکن و شهرسازی، همچنین شهرداری مناطق ۲۲ گانه تهران مشغول به کار بودند، تعیین گردید که با استفاده از آلفای کرونیخ انجام شده است. مقادیر ضریب آلفای کرونیخ جهت سنجش پایایی مدل به صورت زیر است:

جدول ۱- پژوهش آلفای کرونیخ

متغیر	مقادیر آلفا
فقر کالبدی	۰,۸۷۹
فقر پدافند غیرعامل	۰,۸۲۲

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

با توجه به جداول بالا که آلفای کرونیخ مربوط به هر شاخص بالاتر از ۰,۷ می‌باشد، مدل اندازه‌گیری پژوهش از پایایی مناسبی برخوردار است.

جدول ۲- معیارهای ارزیابی فضایی فقر شهری در کلان‌شهر

شاخص‌های فقر کالبدی و پدافند غیرعامل در مقایسه با متوسط جامعه چگونه است و این که آیا میانگین مشاهده شده در مقایسه با میانگین مورد انتظار متفاوت است یا خیر.

جدول ۳- آزمون t تک‌نمونه‌ای برای مقایسه‌ی میانگین مشاهده‌شده‌ی شاخص فقر کالبدی و شاخص پدافند غیرعامل با میانگین

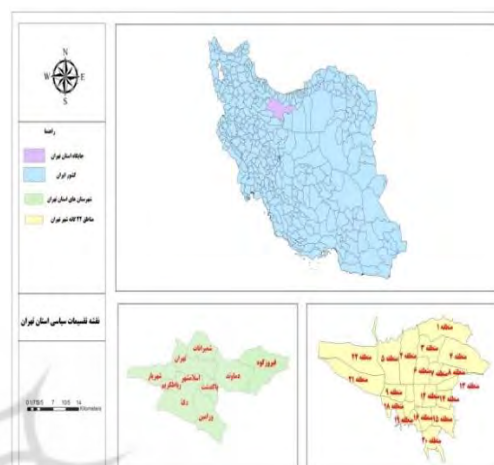
میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	تفاوت میانگین	مقدار t	درجه‌ی آزادی	سطح معنی‌داری
۲,۳۵	۳	۰/۶۵	۱,۸۸۹	۱۸۸	۰/۰۰۰
۲,۸۶	۳	-۰/۲۴	۲,۷۶۵	۱۹۲	۰/۰۰۴

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

با توجه به جدول فوق مشاهده می‌شود، میانگین مشاهده‌شده‌ی نمره‌ی شاخص فقر کالبدی در محدوده‌ی مورد مطالعه، ۲,۳۵ به دست آمده است که این مقدار از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ کم‌تر است. با توجه به این که سطح معنی‌داری مقدار t محاسبه شده یعنی ۱,۸۸۹ با درجه آزادی ۱۹۲ کم‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد ($p=0.000, df=192$), لذا تفاوت بین میانگین مشاهده‌شده و میانگین مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد؛ ($p < 0.05$). بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان شاخص فقر کالبدی در محدوده‌ی مورد مطالعه پایین‌تر از حد متوسط است.

همچنین میانگین مشاهده‌شده نمره‌ی شاخص فقر پدافند غیرعامل در محدوده‌ی مورد مطالعه ۲,۸۶ به دست آمده، که این مقدار از میانگین مورد انتظار یعنی ۳ کم‌تر است. با توجه به این که سطح معنی‌داری مقدار t محاسبه شده است، یعنی ۲,۷۶۵ با درجه آزادی ۱۹۲ کم‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد، ($P=0.004, df=192$) لذا تفاوت بین میانگین مشاهده‌شده و میانگین مورد انتظار معنی‌دار می‌باشد؛ ($P < 0.05$). بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که میزان شاخص فقر پدافند غیرعامل در محدوده‌ی مورد مطالعه پایین‌تر از حد متوسط است.

سنتی بیش‌تری وجود دارد. (طرح جامعه شهر تهران، ۱۳۹۵) از نظر جمعیت، شهر تهران به مهم‌ترین کانون جمعیتی ایران معروف است. جمعیت شهر تهران طبق آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ به میزان ۸۶۹۳۷۰۶ نفر بوده است.

نقشه ۱- تقسیمات سیاسی استان تهران

۵- بحث و ارائه‌ی یافته‌ها

در این تحقیق مجموعاً ۲۸۵ نفر مورد بررسی قرار گرفته‌اند که ۱۲۰ نفر از آنها زن و ۱۶۵ نفر نیز مرد بوده‌اند. بیش‌تر پاسخ‌گویان، یعنی ۴۰ درصد آن‌ها، بین ۳۶ تا ۴۵ سال سن داشته‌اند. ۲۱ درصد بین ۴۶ تا ۵۵ سال، ۲۸ درصد پاسخ‌گویان بین ۱۸ تا ۳۵ سال و ۳ درصد نیز بیش از ۵۵ سال سن داشته‌اند که ۲۳ نفر در سطح تحصیلاتی زیر دیپلم، ۳۸ نفر دارای سطح تحصیلی دیپلم و فوق‌دیپلم، ۱۷۶ نفر معادل ۶۱,۷۵ درصد (بیش‌ترین فراوانی) دارای سطح تحصیلی کارشناسی و ۴۸ نفر نیز دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر بوده‌اند.

۵-۱- سنجش وضعیت فقر کالبدی و فقر پدافند غیرعامل

در سنجش وضعیت فقر کالبدی از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. این آزمون مشخص می‌کند که وضعیت

جدول ۵ وزن به دست آمده‌ی عوامل کالبدی مناطق ۲۲گانه‌ی تهران در نرم‌افزار ANP

فقر کالبدی		
ناسازگاری	0.07521	
منطقه	Normalized	Idealized
R01	0.144816117	1
R02	0.137052729	0.946391409
R03	0.122382544	0.84508925
R04	0.079382219	0.548158728
R05	0.064574578	0.4459074
R06	0.055247249	0.381499308
R07	0.046816637	0.32328333
R08	0.045381075	0.313370335
R09	0.021918677	0.15135523
R10	0.028010265	0.19341953
R11	0.020559522	0.141969847
R12	0.023697491	0.163638492
R13	0.023182498	0.160082304
R14	0.022798968	0.157433912
R15	0.016681018	0.11518758
R16	0.010874744	0.075093464
R17	0.009568013	0.066070085
R18	0.006637658	0.045835076
R19	0.007904871	0.054585577
R20	0.009335839	0.06446685
R21	0.012085193	0.083451991
R22	0.091092094	0.629019031

۵-۲- وزن دهی و رتبه‌بندی معیارهای تحقیق

معیارهای فقر شخصی در این پژوهش، میان ۱۵ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران عرصه‌ی مسائل شهری و اجتماعی مورد پرسش و مقایسه قرار گرفت و نتایج آن در نرم‌افزار *Super Decision* به صورت دو به دو (زوجی) مقایسه و تحلیل گردید. نتیجه‌ی مقایسات زوجی منتج از نظرات نخبگان، نشان داد که فقر کالبدی در بررسی فقر شهری با امتیاز (۰/۵۵۳۴۱۷) از اهمیت بیش‌تری نسبت به شاخص پدافند غیرعامل با امتیاز (۰/۰۵۹۶۳۹) برخوردار بوده است.

جدول ۴ - مقایسات زوجی معیارها

معیار	امتیاز
فقر کالبدی	۰/۵۵۳۴۱۷
فقر پدافند غیرعامل	۰/۰۵۹۶۳۹

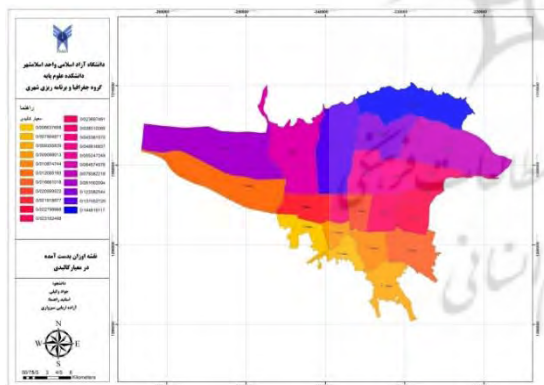
(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

۵-۳- بررسی تفصیلی معیارها

۵-۳-۱- فقر کالبدی

در بررسی فقر کالبدی، منطقه‌ی ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه‌ی ۲ و منطقه‌ی ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر کالبدی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف‌ترین) ۱۹ و ۲۰ می‌باشد.

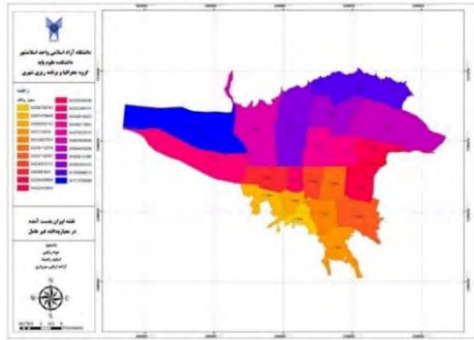
در مناطق ۲ و ۳ و ۱ بنا به شرایط کالبدی در بافت قدیم آن و نیز به دلیل نبود تغییر مالکیت و عدم رضایت مالک، قسمت‌هایی از منطقه دچار دگرونی‌های کالبدی کم‌تأثیر است. ولی با توجه به داده‌های به دست آمده در سطح منطقه‌ی ۱۲؛ منطقه‌ی ۱۰ شامل میدان بریانک و... منطقه‌ی ۹ و منطقه‌ی ۱۵ این فقر در سطح کم ولی با حضور در کالبد منطقه مشاهده می‌شود؛ یعنی بعد از مناطق ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ این مناطق دچار این مسئله فقر کالبدی می‌باشند ولی از نظر نرم‌افزاری و تحلیل کارشناسان، بیش‌ترین درگیری‌ها مربوط به مناطق حاشیه و جنوبی تهران است.

نقشه ۲- وزن‌های به دست آمده در معیار کالبدی مناطق ۲۲گانه‌ی تهران در نرم‌افزار ANP

۵-۳-۲- فقر پدافند غیرعامل

در بررسی فقر در پدافند غیرعامل، منطقه‌ی ۲۲ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه‌ی ۱ و منطقه‌ی ۲ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر در پدافند

نقشه ۳- وزن به دست آمده‌ی عوامل پدافند غیرعامل

مناطق ۲۲گانه‌ی تهران در نرم‌افزار ANP

۶- نتیجه‌گیری

فقر، یک پدیده‌ی چندبعدی است که با توجه به شرایط طبیعی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و موقعیت زمانی و مکانی هر کشور شامل ناکامی در رضایت‌مندی بر مبنای نیاز و کمبود، دستیابی به منابع، تحصیلات، مهارت، سلامتی، تغذیه، پناهگاه و امکانات بهداشتی است که آسیب‌پذیری اجتماعی، خشونت و کمبود آزادی را در پی دارد. برای از بین بردن مسئله‌ی فقر شهری ابتدا باید به شناسایی عوامل فقر شهری پرداخت تا برای کاهش آن اقدامات لازم انجام پذیرد. به طور کلی، تحلیل فضایی فقر شهری می‌تواند به شناسایی مناطقی که از شرایط نامناسب برخوردار هستند، کمک کند و با مکان‌یابی این مناطق و اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های آگاهانه نابرابری را در فضاهای شهری کاهش دهد.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در مناطق ۲۲گانه‌ی تهران، تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای از نظر شاخص وجود دارد؛ به طوری که در بخش‌های جنوبی شهر بیش از نیمی شمالی آن، فقر متراکم هست؛ چنان‌که مناطق جنوب شهر، حوزه‌های متمرکز فقر را تشکیل می‌دهند. با توجه به شاخص‌های مورد بررسی، یکی از مهم‌ترین منابع تهدید امنیت ملی در تهران، فقر و تمرکز آن در جنوب شهر می‌باشد. با توجه به نکات مذکور باید اذعان کرد که نابرابری و محرومیت شهری، برای امنیت شهری خطری مستقیم به شمار می‌آیند. در این پژوهش به بررسی مطلوبیت بین شاخص فقر کالبدی و پدافند غیرعامل و همچنین رتبه‌بندی مناطق ۲۲گانه‌ی شهر تهران در ارتباط با این شاخص‌ها پرداخته شد. تحلیل‌های صورت گرفته در زمینه‌ی

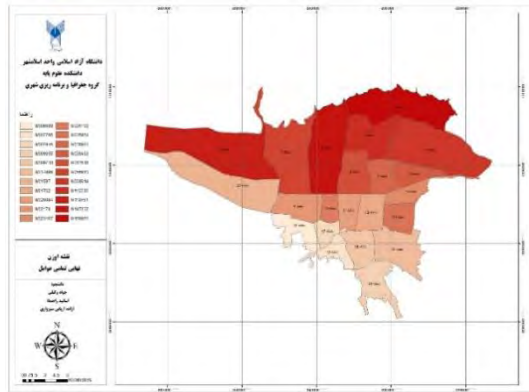
غیرعامل نیز به ترتیب مناطق ۱۹ (ضعیف‌ترین) ۱۸ و ۱۷ می‌باشد؛ ولی آثار این محرومیت‌زدایی کلی است؛ حتی در خود مناطق شمالی تهران نیز افراد به صورت کم حتی با این مورد درگیر هستند چرا که تحریم‌ها تأثیر بر معیشت مردم داشته است؛ ولی در نواحی مرکزی و جنوبی به علت درگیر بودن از چند جهت، این مهم بیش‌تر نشان داده می‌شود. مثلاً مناطق ۱۵ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۰ و ۸ و ۹ و ۱۲ رو به سمت قرمز شدن و بحرانی شدن هستند که در یافته‌های تحقیق به آن رسیده‌ایم.

جدول ۶ وزن به دست آمده‌ی عوامل پدافند غیرعامل

مناطق ۲۲گانه تهران در نرم‌افزار ANP

فقر پدافند غیر عامل		
	0.08552	ناسازگاری
منطقه	Idealized	Normalized
R01	0.613076	0.105069
R02	0.555785	0.09525
R03	0.542143	0.092912
R04	0.376085	0.064453
R05	0.364709	0.062504
R06	0.336231	0.057623
R07	0.27198	0.046612
R08	0.189925	0.032549
R09	0.166988	0.028618
R10	0.191185	0.032765
R11	0.142232	0.024376
R12	0.111522	0.019113
R13	0.171956	0.02947
R14	0.188142	0.032244
R15	0.135018	0.023139
R16	0.074905	0.012837
R17	0.054418	0.009326
R18	0.043644	0.00748
R19	0.039437	0.006759
R20	0.068309	0.011707
R21	0.197314	0.033816
R22	1	0.17138

ارزیابی نقش عوامل فضایی فقر شهری و پهنه‌بندی در راستای اقدامات پدافند غیرعامل

نقشه ۴- نقشه‌ی نهایی فقر شهری در مناطق شهری شهر تهران

عوامل کالبدی به‌خوبی عدم یکنواختی در توزیع فضایی در شهر تهران را نشان داده است و همچنین شاخص‌های پدافندی نشان از نقاط ضعف زیرساخت‌ها دارد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که وضعیت شاخص فقر کالبدی و فقر پدافند غیرعامل در مقایسه با متوسط جامعه از وضعیت نامطلوبی برخوردار است. همچنین جایگاه تمام مناطق شهر تهران از نظر فقر شهری به دست آمد. در جدول زیر که نتیجه‌ی نهایی معیارها در مناطق شهری است، نشان داده که منطقه‌ی ۱ شهر تهران بهترین حالت را از لحاظ فقر شهری داشته و پس از آن منطقه‌ی ۲ و سپس منطقه‌ی ۲۲ شهر تهران قرار می‌گیرند. ضعیف‌ترین مناطق شهر تهران نیز به ترتیب منطقه ۱۸ (ضعیف‌ترین) منطقه ۱۹ و منطقه ۱۷ می‌باشند.

جدول ۷- وضعیت نهایی فقر شهری در مناطق

شهرداری شهر تهران

Raw	Normals	Ideals	منطقه
0.079526	0.159051	1	R01
0.073616	0.147232	0.925688	R02
0.058266	0.116533	0.732675	R03
0.034307	0.068614	0.431397	R04
0.028331	0.056663	0.356255	R05
0.023774	0.047548	0.298945	R06
0.01944	0.038881	0.244455	R07
0.019726	0.039453	0.24805	R08
0.01089	0.02178	0.136935	R09
0.012551	0.025102	0.157826	R10
0.010042	0.020084	0.126274	R11
0.00881	0.01762	0.11078	R12
0.011554	0.023107	0.145283	R13
0.012977	0.025954	0.163178	R14
0.007493	0.014986	0.094222	R15
0.004859	0.009718	0.061098	R16
0.003973	0.007946	0.049956	R17
0.003344	0.006689	0.042055	R18
0.003882	0.007765	0.04882	R19
0.004827	0.009655	0.060703	R20
0.007985	0.01597	0.100409	R21
0.059825	0.119651	0.752278	R22

۷- مراجع:

- [۱] اسدزاده، نادر و آرش جوانمرد و مریم کرمی. (۱۳۹۵). دو سناریوی قابل تأمل در خصوص جنبه‌های احتمالی تهدید در امنیت غذایی کشور و راهکاری موجود برای پدافند غیرعامل، همایش ملی الکترونیکی پدافند غیرعامل در بخش کشاورزی.
- [۲] اسکندری، حمید. (۱۳۹۰). کتاب آشنایی مقدماتی با پدافند غیرعامل، چاپ اول، بوستان حمید.
- [۳] بهرامی، رحمت‌الله. (۱۳۹۷). تحلیلی بر فقر شهری در شهرهای استان کردستان، فصل‌نامه‌ی علمی پژوهشی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، سال نهم، بهار و تابستان ۱۳۹۷ شماره‌ی ۱ (پیاپی ۱۷)
- [۴] پورترکارونی، محمد، و محمود شارع‌پور. فقر شهری در ایران فراتحلیل و یک مرور نظام‌مند، فصل‌نامه‌ی مطالعات ساختار و کارکرد شهری، دوره‌ی ۷، شماره‌ی ۲۲، بهار ۱۳۹۹.
- [۵] حیدری سورشجانی، رسول، یونس غلامی و مهدی موسوی. (۱۳۹۶). بررسی تأثیرات فقر شهری بر ساختار فضایی-کالبدی بافت قدیمی شهرها (مطالعه‌ی موردی: محلات سلطان میراحمد و درب اصفهان شهر کاشان)، فصل‌نامه‌ی جغرافیای اجتماعی شهری، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۲ (پیاپی ۱۱)، صص ۴۷ - ۶۸.
- [۶] راغفر، حسین. (۱۳۸۵). فقر و ساختار قدرت در ایران، فصل‌نامه‌ی رفاه اجتماعی، سال چهارم، شماره‌ی ۱۷.
- [۷] رضایی، محمدرضا، مهدی علیان و امیررضا خاوریان. (۱۳۹۲). شناسایی و ارزیابی گستره‌های فضایی فقر شهری در شهر یزد، فصل‌نامه‌ی پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره‌ی ۴۶، پاییز ۱۳۹۳، شماره‌ی ۳ (پیاپی ۸۹).
- [۸] سلیمانی‌مقدم، هادی و رحمان زندی و ابراهیم اکبری. (۱۳۹۹). پهنه‌بندی و تحلیل فضایی فقر شهری با استفاده از تحلیل‌های مکانی، (مورد مطالعه: شهر مشهد)، فصل‌نامه‌ی تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، بهار ۱۳۹۹، شماره‌ی ۵۶، جلد ۲.
- [۹] طالبی، حمید. (۱۳۸۸). الگوی بهینه‌ی کاهش فقر روستایی با تأکید بر های جغرافیایی بنیان مطالعه موردی: بخش خلجستان شهرستان قم، پایان‌نامه‌ی دانشکده‌ی علوم، کارشناسی ارشد گروه جغرافیا، انسانی، دانشگاه تهران.
- [۱۰] طرح جامع تفصیلی شهر تهران، شهرداری تهران مصوب سال ۱۳۹۵.
- [۱۱] غضنفری‌ا قدم، کمال و زهرا میلا علمی. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر شکل‌گیری طبقات فقیر در ایران (رویکرد داده‌های شبه‌تابلویی)، سیاست‌گذاری اقتصادی، بهار و تابستان ۱۳۹۸، شماره‌ی ۲۱ علمی-پژوهشی (29) /ISC، صص ۲۵ - ۵۳.
- [۱۲] فکوهی، ناصر محمودی، وحید و صمیمی‌فر. (۱۳۸۵). انسان‌شناسی شهری، فصل‌نامه‌ی رفاه اجتماعی، تهران، شماره ۱۷ صص ۳۲ - ۹.
- [۱۳] قدیری، محمود و حسن حکمت‌نیا و لیلا الهیاری بیاتانی. (۱۳۹۸). بررسی پایداری محیط کالبدی در محله‌های فقیرنشین با تأکید بر سرمایه‌ی اجتماعی (نمونه‌ی موردی: زمزم شهر تهران). فصل‌نامه‌ی علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری پاییز ۱۳۹۸، شماره‌ی ۳۸.
- [۱۴] نیک‌پور، عامر، صدیقه لطفی و میلاد حسنعلی‌زاده. (۱۳۹۸). تحلیل فضایی فقر شهری با روش تحلیل عاملی، (نمونه‌ی مطالعه: قائمشهر)، فصل‌نامه‌ی برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، بهار ۱۳۹۸، شماره‌ی ۱ (پیاپی ۳۲).
- [15] José Amar Amara*, Raimundo Abello Llanosa, Marina Martínez González, Ernesto Monroy Agamezb, Omar Cortés Peñac , and Fernando Alexis Crespo Romero (2015) Beliefs about poverty related to social categorization in childhood
- [16] Somchai Jitsuchon (2001) Monitoring Development Sustainability through Sustainable Community Indicators
- [17] Johan Rewilak (2017) The role of financial development in poverty reduction. Journal : Review of Development Finance, Volume 7, Issue 2, December 2017, Pages 169-176
- [18] James Hansena, Jon Hellinb, Todd Rosenstockc, Eleanor Fisherd, Jill Cairnsb, Clare Stirlingb, Christine Lamanna c, Jacob van Ettene, Alison Rosea, Bruce Campbellf (2018) Climate risk management and rural poverty reduction. Journal : Agricultural Systems, Available online 1 February 2018
- [19] Diana K.L. Ngo (2017) A theory-based living standards index for measuring poverty in developing countries Journal : Journal of Development Economics, Volume 130, January 2018, Pages 190-202.

انجمن علمی جغرافیه و برنامه ریزی شهری ایران

Evaluating the role of spatial factors of urban poverty and zoning in line with passive defense measures (the studied sample of Tehran metropolis)

Javad Vakili ¹; Azadeh Arbabi Sabzevari ^{*2}

1- PhD student of geography and urban planning, Islamic Azad University, Islamshahr branch, Islamshahr, Iran.

2- Associate Professor of Geography and Urban Planning, Islamic Azad University, Islamshahr Branch, Islamshahr, Iran. (Corresponding Author)

Abstract:

Iran is one of the developing countries in which the number of urban poor areas has increased in the past decades with the increase in the rate of urbanization and the spread of urban poverty. So that currently, planning for housing low-income people and organizing urban slums, especially in big cities and their surrounding areas, is one of the important issues of urban development in the country. The aim of this research is to investigate the spatial factors and its effect on practical zoning for passive defense in the metropolitan areas of Tehran. In terms of purpose, the present research is applied, and in terms of method, it is part of descriptive-analytical research. In this research, the desirability of urban poverty in the form of two indicators of physical poverty and passive defense poverty has been investigated using a one-sample T-test. Prioritization of the research indicators has been done using the ANP network decision-making model. ARC GIS software has also been used to display and spatially evaluate urban poverty at the regional level. The final result indicates that the status of the index of physical poverty and passive defense poverty is unfavorable compared to the average of the society, and in terms of the spatial index of poverty, which had the highest score in the paired comparisons of the criteria, the 1st district of Tehran Municipality (the highest rank) and so on They are located in the 2nd and 3rd regions. The weak areas in terms of defense poverty are 18 (the lowest rank), 17 and 19 respectively.

Key Words: Urban Poverty, Spatial Factors, Passive Defense, ANP Analysis, Tehran Metropolis

* Corresponding author: Islamic Azad University, Islamshahr Branch, Islamshahr, Iran; arababy@yahoo.com